
A què ens referim quan parlem de Moviment Social? Com podem analitzar-lo?*

Josep Pont i Vidal

Facultat de Ciències Polítiques i Sociologia

Facultat de Ciències de l'Educació

Universitat Autònoma de Barcelona

Resum: Davant de les múltiples formes d'acció col·lectiva que vivim, ens trobem amb una inflació de conceptes. Diversos teòrics els defineixen de formes molt variades: mentre que uns parlen de la continuïtat dels Nous Moviments Socials, d'altres ho fan des de Moviments Socials Urbans (MSU) fins a *novíssims* moviments socials i accions de masses no identificades, etc., i en molts casos es genera confusió a l'hora de definir entre moviments socials i moviments polítics. L'article consta de dues parts. A la primera es conceptualitza aquest fenomen a partir de les possibilitats i les limitacions dels punts de vista de la mobilització de recursos. La segona part proposa un model operatiu per a l'anàlisi dels moviments socials que sintetitza els nivells macro i micro, definits com a mobilització a macroescala (grups que configuren i formen part del moviment) i mobilització a microescala (motius personals per a la participació no convencional).

Paraules clau: *Moviment social, moviment social urbà, moviment polític, Nous Moviments Socials, mobilització de recursos, mobilització a microescala, mobilització a macroescala.*

* Una primera versió d'aquest article ha estat presentada com a ponència al III Congrés Català de Sociologia (Lleida, març de 1999).

Abstract: *Among the diverse forms of collective action we are currently living, there is an inflation of concepts. Different theorists define them in various ways: whilst ones speak about the continuity of the New Social Movements, others talk about urban social movements (USM), and even the «newest» social movements, and unidentified mass actions, etc. In many cases, there is still confusion when trying to distinguish between social movements and political movements. The article has two parts: First, this phenomenon is conceptualised starting from the possibilities and limitations of the viewpoints of resource mobilisation and historicity. Second, we propose an operational model to analyse social movements, which summarises the macro and micro levels, defined as mobilisation on a macroscale (groups that make up and take part in the movement), and mobilisation on a microscale (personal reasons for a non-conventional participation).*

Key words: *Social movement, urban social movement, New Social Movements, political movement, resource mobilisation, mobilisation on a macroscale, mobilisation on a microscale.*

Resumen: Frente a las múltiples formas de acción colectiva que vivimos, nos encontramos también con una inflación de conceptos. Diferentes teóricos definen el fenómeno de formas muy variadas: mientras que unos hablan de una continuidad de los Nuevos Movimientos Sociales, otros lo hacen de movimientos sociales urbanos (MSU), hasta de «novísimos» movimientos sociales, y de acciones de masas no identificadas, existiendo en muchos casos una confusión a la hora de definir entre movimientos sociales y movimientos políticos. El artículo consta de dos partes: En una primera parte, se conceptualiza el fenómeno a partir de las posibilidades y limitaciones de los puntos de vista teóricos de la movilización de recursos y de la historicidad. En la segunda parte se propone un modelo operativo para el análisis de los movimientos sociales, el cual sintetiza los niveles macro y micro, definidos como la movilización a macroescala (grupos que configuran y forman parte del movimiento), y la movilización a microescala (referente a los motivos para la participación no convencional).

Palabras clave: *Movimiento social, movimiento social urbano (MSU), Nuevos Movimientos Sociales (NMS), movimiento político, movilización de recursos, movilización a microescala, movilización a macroescala.*

El fenomen de l'acció col·lectiva i dels moviments socials i polítics s'està establint, encara que lentament, com a disciplina d'estudi i d'investigació en les ciències socials, i constitueix un fenomen social de primera magnitud en un entorn i en un món cada cop més complexos, immersos en un procés de canvis profunds en què les deman-

des dels ciutadans, dels col·lectius i de la societat civil organitzada són cada cop més decisius a l'hora de prendre decisions.

Manifestacions i accions dels aturats a França i a Alemanya a la tardor del 1997, moviments perquè es destini el 0,7 % del producte interior brut a la cooperació internacional, moviments de persones sense llar, protestes contra el transport i l'emmagatzematge de deixalles radioactives, protestes per la construcció de plantes incineradores, accions de denúncia per la utilització i comercialització d'aliments transgènics, manifestacions contra la violència que pateixen les dones, massives accions de protesta dels pagesos, el moviment autònom (amb les ocupacions de cases com una de les seves manifestacions) pel desenvolupament de formes alternatives de vida, les protestes contra les anomenades autopistes elèctriques, fins a la darrera *mobilització virtual* amb motiu de les arbitràries pugues de tarifes als usuaris de la xarxa Internet, entre d'altres, anuncien noves temàtiques —*issues* en el sentit que els atorga el sociòleg C. Offe— i noves formes de mobilització i d'acció, i la utilització de les noves tecnologies de la comunicació.

Aquestes accions, amb graus diferents d'organització, amb objectius molt variables i amb una durada temporal molt diferent, han estat interpretades de formes molt diverses. Es tracta només d'accions espontànies i monotemàtiques? O, al contrari, són expressions organitzades racionalment, amb uns objectius ben definits i, per tant, que es poden emmarcar dins del que entenem per moviments socials? Es poden diferenciar entre moviment de rereguarda i moviments d'avantguarda, tal com ho fa el sociòleg A. Touraine?¹ Han estat nombrosos els intents de donar resposta a les qüestions plantejades. A l'hora d'interpretar aquests fenòmens d'acció col·lectiva, entre els científics socials no hi ha consens sobre de quin tipus de fenomen es tracta. Centrant-nos en els estudis fets a Catalunya i a Espanya, aquets han analitzat diferents aspectes. Per una banda, estudis teòrics generalistes que ofereixen un marc interpretatiu del fenomen (Laraña, 1994, 1999; Fernández Buey; Riechmann, 1994; Tejerina, 1999), estudis sobre aspectes específics referents a la mobilització quantitativa i aspectes metodològics (Adell, 1998), estudis sobre objectes específics com el moviment per la pau o les mobilitzacions d'estudiants (Pont, 1997; Laraña 1986), l'origen d'inspiració cristiana de base i la seva transformació i vinculació política (Costa, 1997), les vinculacions entre noves formes de participació ciutadana i els moviments socials (Villasante, 1998) o de moviments en contex-

1. «La revuelta de los parados», *El País*, 12 de febrer de 1998.

tos territorials i polítics, com són els moviments socials al País Basc o a Catalunya (Casquete, 1997; Tejerina, 1995; Costa, 1997). Així mateix, el fenomen de l'emergència dels anomenats Nous Moviments Socials (NMS) ha estat àmpliament estudiat i conceptualitzat. Amb la seva desaparició a finals de la dècada dels anys vuitanta —tal com científics socials indiquen²—, ha sorgit el problema de tornar a definir el fenomen dels moviments socials d'aquests anys i de clarificar de quin tipus de fenomen es tracta amb les recents mobilitzacions al nostre país i a la resta de països del l'entorn més proper.

Les accions de protesta i els moviments socials han estat conceptualitzats de formes molt diferents. Així, mentre alguns científics socials atribueixen característiques diferenciadores als moviments socials, definint-los com a «novíssims moviments socials» (Villasante, 1998), d'altres se centren en l'àmbit territorial on tenen lloc; en aquest sentit, el moviment d'ocupants de cases i altres moviments reivindicatius centrats en temàtiques urbanes són definits com a moviments socials urbans (Alabart, 1999). Altres científics se centren en l'aspecte de continuïtat dels NMS, és a dir, parteixen dels continguts i dels valors d'aquests i del procés d'institucionalització que han sofert i que cristal·litza en la constitució d'organitzacions no-governamentals (Costa, Santajuliana, 1999), fins a «un tercer moment en l'evolució dels nous moviments socials» (Alonso, 1998) i de noves formes d'expressió i d'identitat lligades al discurs de la solidaritat i la cooperació internacional. A un altre nivell, encara molt poc elaborat, alguns autors identificaran formes d'acció col·lectiva, com són les mobilitzacions, com a moviments de masses no identificats —MMNI³—, referint-se a les massives manifestacions ciutadanes de protesta contra els casos de pederastes a Bèlgica o a les manifestacions de protesta a les ciutats espanyoles contra l'assassinat del regidor Miguel Ángel Blanco a l'estiu de 1998. Finalment, la continuïtat d'àmplies coalicions electorals que intenten aglutinar partits polítics i moviments socials —com ha estat l'intent durant uns anys de la coalició d'Izquierda Unida i d'Iniciativa per Catalunya— requereix una conceptualització sobre què entenem per moviment social i per moviment polític. Aquests diagnòstics es compliquen quan científics socials interpreten i vinculen directament els canvis de reestructuració actuals en les societats occidentals amb l'acció

2. Estudiosos del fenomen de la protesta col·lectiva com Jürgen Habermas, Alberto Melucci o Alain Touraine anunciaven, a mitjan dècada dels anys vuitanta, la seva fi o inexistència.

3. A. ORTEGA, *El País*, 5 de gener de 1998.

col·lectiva atribueix als moviments socials un paper decisiu en la configuració d'un nou tipus d'organització social; així es va posar de manifest en una conferència europea sobre moviments socials, on Neidhardt i Rucht avançaven la hipòtesi de la «Societat moviment» (1993), mentre que d'altres diagnosticaven una «Societat de protesta» (Pross, 1992), fins a Sidney Tarrow, que en el seu darrer llibre sobre moviments socials es basa en el diagnòstic de la societat de moviment.⁴

L'anàlisi es divideix en dues parts. La primera ofereix una aproximació teòrica sobre els diversos punts de vista a l'hora de definir què és un moviment social, contrastant les definicions entre moviment social, moviment polític i moviment social urbà. A la segona part es proposa un model analític que permet operacionalitzar l'estudi i el seguiment d'un moviment social —prenent el moviment pel 0,7 % com a exemple— i que integra les perspectives macro, meso i micro dels diferents nivells de participació.

1. Què és un moviment social?

El fenomen d'acció col·lectiva dels moviments socials és interpretat i conceptualitzat de formes molt diferents, sovint contradictòries. Sobre les dificultats a l'hora de definir el concepte de moviments socials, a causa de l'amplitud de formes en què apareix, hauriem de formular, en primer lloc, les preguntes: què és un moviment social?, en què es diferencia d'un moviment polític?, en què consisteix un moviment social?, i, finalment, quan podem parlar de l'existència d'un moviment social?

Des de l'aparició dels moviments socials dels anys seixanta, s'han fet intents teòrics per respondre a aquestes qüestions. Tanmateix, com diferents científics socials apunten (Ahlemeyer, 1989), ningú no té una resposta satisfactòria per explicar la complexitat i la diversitat del fenomen. Entre els primers intents de conceptualitzar què és un moviment social, trobem la indicació que cada moviment és únic (Heberle, 1974); tot i que el mateix autor introdueix l'element de pertinença i de sentir-se subjectivament membre del moviment, és, però, insuficient, ja que no reflecteix la unitat del fenomen ni diferencia directament les formes en què empíricament apareix. Els estudis se centren en el fet que les societats occidentals amb un alt grau de diferenciació funcional poden ser descrites i observades com

4. SIDNEY TARROW (1994), *Power in movement*. Trad. al castellà: *El poder en movimiento*, Madrid, 1997.

a societats de moviments socials, com ara el moviment per la pau, el moviment ecologista, el moviment antinuclear o el moviment de solidaritat amb el Tercer Món.

Un dels primers científics socials que interpreta el fenomen de l'acció col·lectiva i els moviments socials en les societats amb un alt grau de diferenciació és Neil J. Smelser. Seguint la línia funcionalista iniciada uns anys abans per Talcott Parsons,⁵ Smelser parteix del paradigma de la interrelació de les parts que componen una societat, les quals són dependents les unes de les altres. La modificació en alguna de les parts originarà un cert grau de desequilibri, provocant a la vegada modificacions en les altres parts del sistema. Smelser parteix de les premisses següents: primera, la diferència entre comportament convencional i col·lectiu, i segona, l'acceptació d'una mancança normativa del comportament col·lectiu. L'acció col·lectiva apareix com una reacció a les tendències de descontentament i de protesta social i de les molèsties existents en els components dels sistemes de l'acció, entenent aquests components com els valors, les normes, les motivacions i la capacitat de mobilització (*ressources*). En aquest sentit, els moviments socials seran els «esforços col·lectius destinats a modificar normes i valors» (Smelser 1962, p. 3). Distingeix entre moviments orientats per la norma i moviments orientats pel valor. El moviment orientat per la norma és l'acció mobilitzada en nom d'una creença generalitzada (ideologia compartida) que cerca una reconstitució de les normes. El moviment orientat pel valor és l'acció col·lectiva mobilitzada en nom d'una creença generalitzada que cerca una reconstrucció dels valors (Smelser 1962, p. 9). Si analitzem els moviments socials dels anys seixanta, com ara el moviment pels drets civils als Estats Units, el moviment antiapartheid a Sud-àfrica i els moviments d'alliberament nacional a molts països colonials, la interpretació teòrica d'Smelser ens aporta un model explicatiu satisfactori, ja que aquells moviments socials pretenen abraçar aspectes polítics, econòmics i culturals de les respectives societats, és a dir, tots els aspectes centrals de l'estructura social. L'objectiu és aconseguir una transformació total de la societat (antiracista, antisegregacionista, o la creació de noves estructures independents de la metròpoli).

La crítica general que es farà posteriorment, és que el funcionalisme estructural és incapaç de tractar els elements històrics, els processos de canvi i el conflicte social, i que és més apropiat per a

5. Talcott Parsons analitza els moviments socials i l'acció col·lectiva sota la concepció de l'acció i del sistema social, atorgant a aquests fenòmens una condició normativa de consens de valors. TALCOTT PARSONS, *The social system*, 1979 (1951).

l'anàlisi d'estructures estàtiques que per a la dels processos de canvi social. Smelser entén l'acció col·lectiva com la recerca per obtenir una solució a les condicions de tensió existents en les societats. El criteri d'acció col·lectiva és, doncs, que els components d'una societat en tensió constant porten a situacions de conflicte. L'acció col·lectiva resultant d'aquestes tensions serà —segons Smelser— generalitzada i transitòria. El paradigma de l'acció col·lectiva es pot sintetitzar en tres punts bàsics: primer, com a diferenciació central d'acció col·lectiva convencional i no convencional; segon, l'acció col·lectiva no és guiada per les normes socials existents, sinó que es forma en situacions desestructurades, i tercer, aquestes situacions poden ser descrites com una integració incompleta o per la ineficàcia dels òrgans de control social.⁶ Tanmateix Smelser recompondrà més tard la seva teoria en un concepte més integrador micro-macro.

Amb l'aparició de nous moviments a mitjan anys seixanta —com ara el moviment d'estudiants, format en aquella època precisament no pels més desafavorits i marginats de la societat, sinó, bàsicament, per la classe alta i mitjana, amb uns objectius que qüestionaran els elements normatius i culturals de la societat i que es basaran en les estructures de dominació, conflicte i utopies socials—, el model de la privació relativa es mostrarà insuficient, i es manifestarà la necessitat de reformular la teoria. Noves aportacions (Cohen, 1985) emfatitzen els aspectes de continuïtat i d'acció col·lectiva institucionalitzada i la racionalitat del fenomen dels moviments socials i prenen com a qüestió central el rol dels moviments com a agents de canvi social, amb què l'aspecte de l'estratègia queda relegat a un pla secundari. Els representants d'aquesta direcció teòrica veuen que les finalitats i els objectius dels moviments socials són definits pels conflictes d'interessos. Aquests provocaran l'aparició de moviments socials, sempre que disposin dels recursos suficients i de l'adequat grau d'organització. L'estudi més desenvolupat d'aquest punt de vista correspon al políticòleg J. Raschke, per a qui «moviment social és un actor col·lectiu mobilitzador, amb una certa continuïtat sobre la base d'una elevada integració simbòlica i una mínima especificació de rols, amb formes variables d'organització i d'acció, i que persegueix l'objectiu d'originar canvis socials profunds, impedir-los o aturar-los» (Raschke, 1985, p. 77). A partir d'aquesta definició, podem extreure els següents elements que conformen un moviment social:

6. Aquests arguments es troben en connexió amb estudis de caràcter social-psicològic i de la teoria de les masses, els quals accentuen els aspectes de la participació individual en els moviments socials.

— **Mobilització:** acció continuada dirigida a la recerca de suport per part de la població, per poder continuar essent un moviment.

— **Continuïtat:** un determinat grau d'accions i d'activitats mostra que un moviment es manté viu. Un moviment desapareix quan ha aconseguit els objectius o s'ha institucionalitzat.⁷

— **Elevada integració simbòlica:** la consciència de pertinença es caracteritza per un sentiment de *nosaltres*.

— **Baixa especificació de rols:** el moviment social té un mínim grau de diferenciació i de determinació de rols.

— **Formes d'organització i d'acció variables:** els moviments socials canvien de formes d'actuació i d'organització.

— **Finalitat:** cada moviment social té un objectiu i una finalitat, amb la intenció d'obrar un canvi a una part de la societat o a la societat en la seva totalitat.⁸

A Catalunya, representants de la teoria de la mobilització de recursos —influits en gran part per Raschke— analitzaran el desenvolupament i l'aparició dels NMS (Riechmann; Fernández Buey, 1994), mentre que altres autors intentaran aportar els elements que constitueixen la identitat dels participants als moviments (Gusfield, 1994; Laraña, 1994; Pont, 1998). Així, entenem un mo-

7. Ottheim Rammstedt proposa un model analític de vuit fases sobre el desenvolupament d'un moviment social. Aquestes es poden resumir de la manera següent: 1) crisi com a experiència col·lectiva, 2) propagació de les conseqüències de la crisi, 3) articulació del procés, 4) intensificació del moviment social, 5) articulació de la ideologia, 6) extensió del moviment social, 7) organització del moviment social, i 8) institucionalització o desaparició del moviment. Ottheim RAMMSTEDT, *Soziale Bewegungen*, Frankfurt, 1978, p. 31-53. Com a exemple d'institucionalització de moviment social, trobem els diferents partits ecologistes europeus, provinents de les mobilitzacions antinuclears i de defensa de la natura de finals dels anys setanta, o la recent creació de partits feministes, provinents igualment del feminisme dels anys vuitanta.

8. Per analitzar els objectius dels moviments socials, J. Raschke, inspirant-se en el model de societat elaborat per Habermas (1977) i Offe (1973), analitza la societat a partir d'esferes o *campus parcials*. Aquestes esferes, les divideix en l'esfera socioeconòmica, l'esfera política i l'esfera sociocultural. Els moviments socials, en tenir uns recursos limitats, hauran d'establir unes prioritats d'acció dirigides a cadascuna de les esferes. Per operacionalitzar aquesta tesi, Raschke estableix la tipologia entre moviments «orientats cap al poder» i moviments «orientats culturalment». Com a moviment clàssic orientat cap al poder, Raschke assenyala el moviment obrer i el moviment socialdemòcrata. Paral·lelament, fa una segona distinció del «moviment per la conquesta del poder» o moviment totalitari, que té com a finalitat la conquesta del poder polític, i del qual els moviments comunista i feixista són els exponents històrics. J. RASCHKE, *Soziale Bewegungen*, 1985, p. 113-114; J. PONT VIDAL, «El model sistèmic de C. Offe i J. Habermas. Elements per a l'estudi analític i comparatiu dels moviments socials», *Perspectiva Social*, núm. 39, p. 15-34.

viment social com una forma de conducta col·lectiva i com un procés de protesta amb una certa continuïtat, amb un elevat grau d'integració simbòlica i amb una mínima especificació de rols, impulsat per un grup conscient de persones que no necessiten estar organitzades formalment, amb la finalitat de provocar, impulsar, impedir o anul·lar un canvi social. Aquest procés no necessita dirigir-se necessàriament contra les causes que el motiven, sinó que es dirigeix vers els diferents nivells de domini de la societat. D'aquesta manera, a partir de cada formació històrica de la societat, es poden analitzar moviments polítics, humanitaris, econòmics o religiosos. Un moviment social finalitza quan s'institucionalitza o bé quan, en un període de temps determinat, les seves perspectives de canvi o de modificació han estat assolides, i el moviment és considerat solament com un resultat del procés de desenvolupament social. Com a fenomen racional en un moviment social es troben interrelacionades les causes, les finalitats, la mobilització i les formes d'acció.

Les concepcions teòriques referents a l'acció dels moviments socials, es troben properes i vinculades a les opcions polítiques dels moviments socials, tot i que no donen un paper determinant a la teoria de la mobilització de recursos i se centren més en la dicotomia postmarxista del treball-capital. En aquest sentit, A. Touraine (1983, 1985) interpreta els moviments socials com els principals actors —«actors històrics» (1977)— que conformen la transició de la societat industrial a la «societat programada». Des d'aquesta perspectiva, veu en el concepte de moviment social una unitat derivada de les seves premisses normatives, la historicitat i la diferència. Els moviments socials són entesos —segons Touraine— com a accions col·lectives dutes a terme pels actors provinents de les diferents classes socials, els quals lluiten pel control de la historicitat, que, en definitiva, és el control de les orientacions culturals. La diferència radica en el fet que els moviments socials es troben dins d'una relació entre la classe dominant i la classe dominada. De forma molt diferent ho formula A. Melucci en indicar que ens trobem en «societats sense centre» (1982). Melucci defineix els moviments socials a partir de la diferència, en accentuar el caràcter fragmentari i heterogeni dels moviments socials existents.

El fenomen dels anomenats Nous Moviments Socials (NMS), tot i la seva inexistència, cal conceptualitzar-lo i definir de què es tracta. La definició de NMS fou elaborada, bàsicament, per científics socials alemanys per definir els fenòmens de protesta col·lectiva i els moviments que van sorgir a Alemanya, i diferenciaven aquest fenomen d'anteriors moviments socials. Els definirem com els moviments que apa-

reixen en els països de l'Europa occidental a principis de la dècada dels anys vuitanta. El feminisme, l'ecologia i la democràcia de base constitueixen el triangle dels nous moviments socials en qüestionar el principi instrumental en què es basa la integració de les societats industrials. Els NMS comprenen altres moviments alternatius com el moviment estudiantil, l'alliberament sexual, els moviments ciutadans, la mobilització dels consumidors, les minories ètniques i lingüístiques, els moviments contraculturals, les lluites per qüestions de salut i els moviments de solidaritat amb els pobles de l'anomenat Tercer Món. Els valors dominants són la democràcia de base, la no-violència i l'ecologia.

2. Moviments socials urbans

El concepte de moviments socials urbans engloba una gran quantitat de moviments que tenen lloc dins de l'àmbit urbà i que tenen reivindicacions clarament urbanes, com són ara determinats aspectes del moviment d'ocupació d'habitatges, moviments reivindicatius per qüestions que afecten els veïns, contra la urbanització incontrolada del territori, etc., i que en les ciències socials són definits de forma molt poc precisa com diferents tipus de moviments urbans. La diferenciació entre moviment veïnal i moviment social urbà es presta a confusions, i més tenint en compte l'aparició de noves formes de participació ciutadana, en les quals es tracta, no de moviments socials, sinó d'experiències participatives locals centrades en temes concrets i amb una temporalitat molt limitada.⁹ El terme clàssic de moviment social que té lloc a la ciutat comprèn diverses formes d'acció col·lectiva, cada una de les quals pren com a punt central aspectes diferents: la ciutat, els veïns, tots els ciutadans, etc. Així, mentre uns científics parlen de «moviment veïnal» (Alabart, 1982), altres indiquen el caràcter urbà en què tenen lloc aquests tipus de manifestacions (Castells, 1974; Borja, 1974, 1976), posen èmfasi en els actors que integren aquests «moviments ciutadans» (Borja, 1986) o analitzen les transformacions que han sofert aquest tipus de moviments (Urrutia, 1992). Tanmateix aquests moviments els podem emmarcar dins del concepte *mo-*

9. Als darrers anys han tingut lloc diverses experiències de participació ciutadana com els fòrums ciutadans o els anomenats Nuclis d'Intervenció Participativa (NIP). Vegeu, entre d'altres: Núria FONT, «Democràcia i participació ciutadana. Barcelona», a: Monogràfic «Democràcia, participació i serveis personals», *Revista de Serveis Personals Locals*, CIFA, Diputació de Barcelona (setembre 1997), núm 6.

viments socials urbans (MSU).¹⁰ El terme moviment social urbà és molt genèric, i comprèn una realitat tan àmplia com la de tots els conflictes referits al conjunt de béns i serveis urbans, com ara l'habitatge, l'urbanisme o la gestió de les institucions de la ciutat.

El valor dels MSU radica a assenyalar l'existència d'un tipus de conflictes socials urbans que no tenien una especificitat. La majoria dels MSU sorgeixen com a conseqüència del deteriorament de les condicions de vida dels ciutadans. Els MSU solen ser espontanis, de caràcter defensiu, tot i que també poden ser de caràcter permanent, tenint en aquest cas un nivell d'organització superior. A la dècada dels anys noranta s'han fet estudis sobre la «reconstrucció» dels MSU i del teixit associatiu que han aportat aquests moviments. La hipòtesi de l'activació política i la seva interpretació des de la perspectiva de l'estudi de la creació de nous espais d'acció o —segons Touraine— d'ampliació de la societat civil, té lloc precisament en els àmbits i sectors socials urbans on més s'acusen les polítiques restrictives. Diversos científics socials (Urrutia, 1992) proposen un ventall de camps d'investigació possibles dins de l'àmbit dels MSU, com és ara l'estudi de les estratègies d'articulació de les noves organitzacions urbanes, del grau d'autonomia respecte als partits polítics, i de la capacitat institucional per respondre a les demandes de canvi.

3. Moviments polítics

Tanmateix un fenomen d'acció col·lectiva, en auge als darrers anys i encara poc conceptualitzat és el referent als moviments polítics. La conceptualització politicològica i sociològica d'aquest tipus de moviments ha estat íntimament lligada a l'estudi dels moviments

10. El terme MSU té el seu origen en la sociologia urbana marxista. Els primers estudis empírics d'aquest tipus de moviment són realitzats, a Barcelona, per Jordi Borja i, a Madrid, per Manuel Castells. Tipològicament, els MSU es poden classificar entre: 1) Moviment generat pel deteriorament important i sobtat de les condicions de vida, 2) Moviment generat per l'amenaça que representa l'acció urbanística, 3) Moviment generat per un dèficit constant d'habitatge o de serveis, i 4) Moviments d'oposició a la política urbana de l'Administració. Des de l'anàlisi empírica, el concepte de MSU ha estat àmpliament criticat pel fet que no és clara la forma en què es relacionen amb la crisi ecològica i de consum col·lectiu i perquè no inclou com a MSU qualsevol moviment urbà de protesta. El procés de gestació es realitza en diverses fases, que depenen de la urgència de la reivindicació: primera, la informació en la qual apareix el caràcter de la situació i la no acceptació; segona, la conversió de les necessitats individuals en reivindicacions col·lectives, i tercera, la manifestació col·lectiva d'aquesta presa de consciència i la presentació d'aquestes reivindicacions a un antagonista mitjançant una sèrie d'accions.

socials¹¹ i de certs moviments nacionalistes (Pérez-Agote, 1989, 1995; Casquete, 1998). A Catalunya, al País Basc¹² i a altres comunitats autònomes, com també a molts països europeus del nostre entorn, l'existència de moviments polítics constitueix un factor clau en la vida política, que adquireix en molts casos una concepció difusa en estar íntimament vinculats a moviments d'alliberament nacional¹³ i regionalistes.¹⁴ Centrant-nos en la definició i no en les formes i mètodes que aquests moviments adquireixen, entenem el moviment polític com un moviment estructurat i clarament identificable, que aglutina diversos individus, col·lectius i grups (especialment partits polítics), que es basen en un sistema comú d'idees i d'ideologies, i que tenen una organització interna formal que assoleix el rol central i que té per objectiu el manteniment i el canvi polític per diferents mitjans. Amb característiques similars als moviments socials quant a composició social heterogènia, es diferencien d'aquests per la utilització de canals convencionals de lluita i per una organització interna clarament estructurada. Els moviments polí-

11. Vegeu Josep PONT VIDAL, «La investigación de los movimientos sociales desde la sociología y la ciencia política. Una propuesta de aproximación teórica», *Papers. Revista de Sociología*, núm. 56 (1999), p. 257-272.

12. La coalició Herri Batasuna (HB) pot ser conceptualitzada entre moviment polític i moviment nacionalista. Segons la conceptualització d'Alfonso Pérez-Agote, definirem Herri Batasuna «más un movimiento que ampara el descontento radical (y en particular el nacionalista) de la sociedad; ampara también gran diversidad de movimientos populares y la propia formación hace frecuentes llamadas a la movilización popular: todo ello significa que es la organización menos cerrada (en el sentido weberiano), siendo por lo menos difícil establecer un límite entre la formación política y la interacción general social». Xabier AIERDI, «¿Es un contrasentido un nacionalismo tranquilo?», *Ingurnak*, núm. 5 (setembre 1989), p. 81.

13. En el cas del País Basc, l'anomenat Moviment d'Alliberament Nacional Basc (MLNV) està format per ETA, HB, LAB, Jarrai, Gestoras pro Amnistia i altres col·lectius minoritaris. Ramón JAUREGUI, «Imaginando la reconciliación en Euskal Herria», *El País*, 3 de juny de 1995. A aquests grups s'hi haurien d'afegir els col·lectius que formen part de l'alternativa KAS. Els aspectes sociològics del nacionalisme han estat extensament estudiats per A. PÉREZ-AGOTE, *Sociología del nacionalismo*, Bilbao: Serv. editorial UPV, 1987; A. PÉREZ-AGOTE, *El nacionalismo vasco a la salida del franquismo*, Madrid: Siglo XXI-CIS, 1987 i BERIAIN, J.; FERNÁNDEZ UBIETA, R. (coord.), *La cuestión vasca. Claves de un conflicto cultural y político*, Barcelona, 1999.

14. El terme «moviments regionalistes» és utilitzat per diferents autors. Dirk Gerdes, a partir de la investigació i d'estudis sobre el nacionalisme, defineix els moviments europeus basc, català, bretó, occità, cors i flamenc com a moviments regionalistes. Dirk GERDES, *Aufstand der Provinz. Regionalismus in Westeuropa*, Frankfurt am Main, Campus, 1980. D'altra banda, Richard Münch engloba aquest tipus de moviments com a «moviments antimoderns» i «grups regionals». R. MÜNCH, «Von der Moderne zur Postmoderne?», *Forschungsjournal NSB*, núm. 2/94 (1994).

tics estan definits pel caràcter col·lectiu i organitzat del grup o grups que els formen. Les accions col·lectives estan relacionades amb el conflicte social i de lluita política, tenint una concepció elaborada de l'ordre social i polític que volen mantenir o aconseguir i els mitjans adients. Els moviments polítics expressen la capacitat de construcció i difusió d'espais de representació en la constitució d'allò que és polític.

Com a moviments polítics clàssics, tenim el socialisme, l'anarquisme i el comunisme,¹⁵ i com a totalitaris el feixisme i el nazisme. Estudis sociològics d'aquests moviments destaquen la semblança existent en algunes de les seves característiques, ja siguin de dreta o d'esquerra (Kornhauser, Duverger). A la dècada dels anys vuitanta, van aparèixer l'ecopacifisme i el nou feminisme com a moviments que van conquerir un espai polític en transformar-se en partits polítics. Els moviments regionalistes, nacionalistes i d'alliberament nacional, si bé són considerats moviments polítics, divergeixen d'aquests, bàsicament, quant a les causes de la seva aparició i als seus objectius.

4. Proposta de model d'anàlisi

Un cop feta una aproximació a la conceptualització dels diferents tipus de moviments, en aquest punt em centraré en un model d'anàlisi. S'exposa un model d'anàlisi de la mobilització d'un moviment social, i que pretén complementar els punts febles d'altres conceptualitzacions alhora que ens ofereix un model per a l'anàlisi amb l'objectiu de possibilitar el seguiment dels fenòmens actuals de protesta al nostre país. Aquest model parteix del paradigma estratègic, és a dir, dóna una importància als components racionals de l'acció. Partirem de la següent definició desenvolupada per Raschke:

Moviment social és un fenomen racional. Això no vol pas dir que cada moviment sigui l'apropiat esforç per a la superació del descontentament estructural (segons l'estricta procediment del càlcul finalitat-mitjans). Tampoc no significa que un moviment social estigui lliure d'elements no instrumentals de l'acció, com per exemple elements expressius de l'acció. Vol dir només que, d'una manera o d'una altra, en tots els moviments es troben interrelacionades les causes, les finalitats, la mobilització i l'acció.

15. En el *Kleines Politisches Wörterbuch* (Berlín, 1978) es defineix el moviment comunista internacional com el «moviment polític més influent del món».

de tal manera que es configuren la majoria de les vegades les acceptacions racionals globals.¹⁶

Partint d'aquesta definició, veiem que la mobilització d'un moviment social pot ser entesa com un procés dinàmic d'interacció entre els emprenedors del moviment i les persones que potencialment en formen part a través dels canals de comunicació. Segons la definició de Raschke, «moviment social» és entès com un sistema d'acció col·lectiva amb les propietats següents:

— Persegueix objectius primaris i no autoreferencials, és a dir, té com a finalitat l'assoliment de canvis en l'entorn social i polític. Aquests canvis, però, no cal que siguin acceptats majoritàriament per tots els segments que formen part del moviment social; sí, però, que han d'estar consensuats dins d'un programa ampli.

— L'assoliment dels objectius es dona a través de la mobilització activa dels recursos (humans o econòmics). Aquests recursos poden ser instrumentalitzats directament o indirectament per aconseguir els objectius. El nucli del moviment i la unitat de l'acció per aconseguir els objectius seran decisius a l'hora de transmetre una coherència en les accions.

— Ha d'existir una estructura interna mínima, com també una mínima divisió de les tasques a realitzar. Un moviment social està compost d'organitzacions formals, d'unes formes, però, molt variables: associacions altruistes, ONGD, partits polítics, grups sindicals, etc.

— Un moviment social té una identitat col·lectiva, és a dir, existeix tant internament com externament un concepte cognitiu de pertinença.

— Té una dimensió qualitativa, que dona al moviment la rellevància d'actor social a escala social.

En el sentit que li dona Raschke, un moviment social és, doncs, el resultat d'un procés de mobilització. Això no obstant, perquè tingui lloc aquesta mobilització han de donar-se una sèrie de condicions. Per una banda, l'existència en la societat de potencials latents de mobilització, i, d'altra banda, l'existència d'impulsos per activar aquells potencials. Aquests impulsos provenen —segons Raschke— de les «organitzacions del moviment». Per operacionalitzar les premisses i els condicionaments esmentats, s'ha desenvolupat una estructura d'anàlisi a dos nivells.

16. Joachim RASCHKE, *Soziale Bewegungen. Ein historisch-systematische Grundriss*, Frankfurt, Nova York, 1985, p. 17.

En el model teòric del potencial de mobilització latent, no es tracta d'un concepte delimitat, sinó d'un model ja anteriorment desenvolupat per von Beyme (1980, p. 65), que l'anomena «interessos latents» i «grups potencials». Tanmateix, perquè es desenvolupi el potencial de mobilització, ha d'existir en una societat la premissa d'un «descontentament difús» percebut de forma individual per part de les persones. Aquest descontentament individual és una experiència que sorgeix de les relacions de la persona amb l'entorn social i polític. En estudis fets uns anys abans,¹⁷ Almond i Verba van estudiar àmpliament els elements constitutius d'aquest descontentament i les seves manifestacions en les dimensions analítiques cognitiva, afectual i avaluativa. En el descontentament difús es tractaria d'una orientació en la qual les dimensions afectiva i avaluativa serien enfocades cap a posicions negatives. A partir de les premisses esmentades, un segon nivell d'anàlisi seria la definició del concepte de potencial de mobilització. Definim el potencial de mobilització com un potencial de mobilització latent i de caràcter col·lectiu que es troba en una societat quan prèviament existeix un descontentament individual extensiu a la majoria dels membres de la societat. En definitiva, el potencial de mobilització s'entén quan una part d'individus perceben un descontentament encara que difús, de forma semblant. Finalment, el concepte *organitzacions* prové de la teoria de la mobilització de recursos i explica el rol funcionalista dels agents mobilitzadors d'un moviment social.

Model esquemàtic per a l'operacionalització de la mobilització d'un moviment social

Es tracta d'un model analític desenvolupat a diferents escales, ja que conté aspectes que abracen els processos individuals, aspectes intermedis, com són els grups i les organitzacions polítiques que conformen un moviment, i la forma en què estan entrelaçats. Els punts de vista *macro* i *meso* se centren en l'aspecte de la mobilització a macroescala, mentre que els processos individuals els anomenem mobilització a microescala.

En el nivell de la micromobilització es consideren els condicionaments del descontentament difús existent en una societat i que, sota determinades condicions, porta a l'acció. Aquesta acció es canalitza en les formes de protesta no institucional. D'altra banda, el

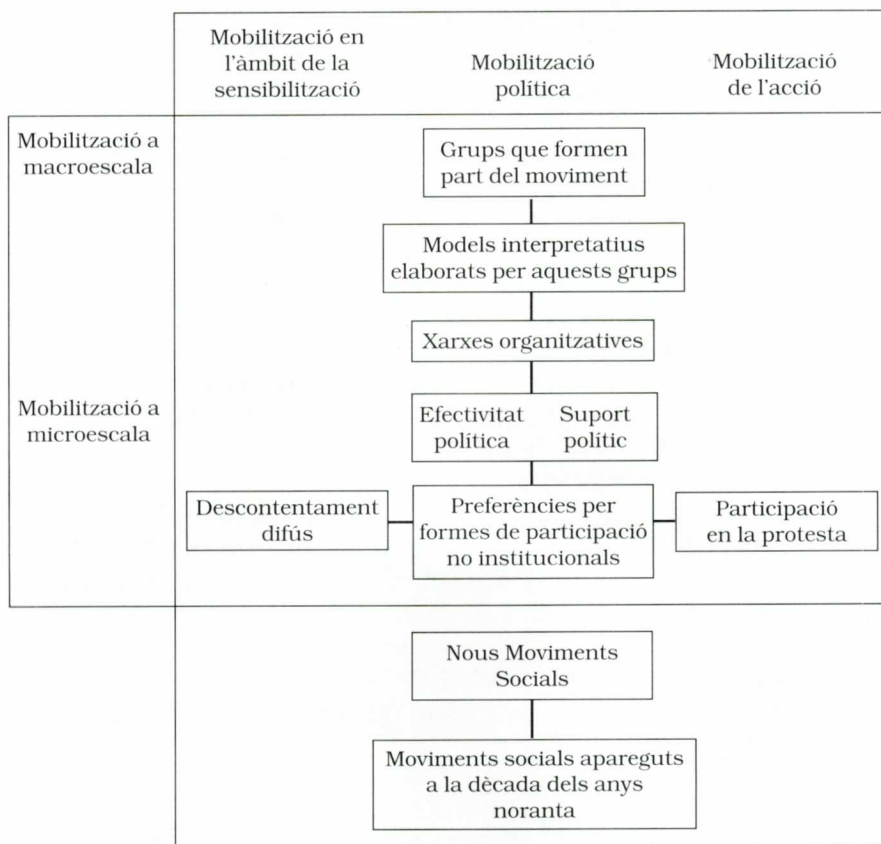
17. Gabriel ALMOND; Sidney VERBA, *The Civic Culture. Political Attitudes and Democracy in Five Nations*, Princeton, 1963.

nivell anomenat macromobilització comprèn la relació existent entre els grups o organitzacions que formen part del moviment i la forma en què aquests grups interpreten i transmeten el missatge. Aquest aspecte comporta un augment o una disminució del suport polític per part de la població. En la mesura que els significats i els models interpretatius siguin transmesos per les organitzacions del moviment, els ciutadans optaran, en cas de mobilització, per formes diferents de protesta política: des de *happenings* i accions culturals fins a la desobediència civil. Com a mobilització a microescala s'estudia la qüestió de les preferències polítiques dels participants o actors que formen la base del moviment per la pau. El fonament d'aquesta afirmació es dona en la teoria de la deprivació política, segons la qual cada persona desenvolupa una predisposició a participar en un moviment social després d'un llarg procés de presa de consciència i de decisió. El procés de decisió és la conseqüència d'un desencantament difús. La condició perquè tingui lloc aquest procés participatiu en un moviment social és que la persona vegi, conscientment, que la participació comporta una influència política que va en augment, alhora que contrasta amb la poca credibilitat en el sistema polític existent. Dins de la mobilització a microescala, ens referirem a les característiques de com es donen aquestes formes inconvencionals de participació i quins canals utilitza el moviment pel 0,7 %¹⁸ per vincular nous participants i activistes, moviment que es desenvolupa a tot Espanya entre els anys 1994 i 1996.

Com a mobilització a macroescala s'entenen els esquemes interpretatius efectuats per les organitzacions del moviment pel 0,7 % i les relacions del moviment amb institucions com els partits o els sindicats. La mobilització a macroescala, la utilitzo per a l'explicació i interpretació de la mobilització de les organitzacions dels moviments socials. Aquest model d'investigació consta dels elements següents:

18. Al moment de publicar-se aquest article no es té coneixement de l'existència de cap estudi sistemàtic empíric sobre els participants en el moviment pel 0,7 %. Tanmateix aquest moviment s'hauria d'emmarcar dins un moviment de solidaritat amb els pobles del Sud, moviment molt més ampli en els aspectes temporals i d'objectius. Quant a aquest últim moviment, es constata també la manca d'estudis empírics referents a les formes de participació, vinculació amb les ONGD, motius per a la participació o canvis tipus en els sentiments de pertinença al moviment. Les dades sobre el moviment pel 0,7 % estan extretes principalment de: *La ayuda al desarrollo en España* (s.a.), Coordinadora de ONG para el Desarrollo; *Manifiesto con cinco exigencias mínimas para una ley que garantice una cooperación para el desarrollo solidaria y de calidad*, Plataforma 0,7 % PIB, 10 de juliol de 1995; *Manifiest final de l'acampada 0,7 %*, Barcelona, desembre 1994.

Gràfic 1:
Model esquemàtic de la mobilització d'un moviment social

els grups que formen part del moviment, els models interpretatius d'aquests grups i els canals d'incorporació de nous membres. A diferència dels partits polítics, on els models interpretatius es troben escrits en programes i estatuts, els models interpretatius dels moviments socials es troben resumits en l'anomenat «discurs». Aquest discurs no és unitari, sinó compost de continguts i formes indeterminats. L'estudi dels grups i corrents que formen part del moviment conté una anàlisi sobre els grups, els partits, les associacions, els col·lectius i les persones que han influït i han contribuït a l'expansió i al desenvolupament del moviment (Gràfic 1).

Segons el punt de vista de la mobilització de recursos (Oberschall, 1973; Zald i McCarthy, 1987; Jenkins, 1983), la insatisfacció polí-

tica i la conflictivitat són inherents a qualsevol societat, i la constitució de moviments socials no depèn solament de l'existència d'aquests interessos, sinó de la creació d'organitzacions per mobilitzar aquell potencial. En el context dels moviments socials, els «empresaris polítics» —segons ho descriu Keller (1968)— serien, en aquest cas, l'organització de grups sensibilitzats i organitzats col·lectivament o individualment i que comportarien la formació del moviment social, denominats «organitzacions del moviment». Parteixo de la hipòtesi que en existir un teixit associatiu en organitzacions, els recursos disponibles i la capacitat econòmica de diferents organitzacions i associacions han donat l'empenta d'acions per desenvolupar el moviment. En el moviment pel 0,7 % les organitzacions del moviment estan formades per dos grans grups: d'una banda, les prop de 270 organitzacions no-governamentals pel desenvolupament —ONGD— de tot l'Estat que van impulsar les campanyes, i, d'altra banda, els diferents col·lectius no vinculats directament amb la cooperació internacional (sindicats, partits polítics, diferents col·lectius marxistes i grups extraparlamentaris).¹⁹ Els objectius d'aquests grups sobrepassen clarament la reivindicació de destinar el 0,7 % del producte interior brut (PIB) i assumeixen uns objectius de caràcter més ampli, com són la transparència de les partides destinades a la cooperació internacional (els anomenats crèdits FAD), el comerç internacional d'armes, la connotació del deute extern dels països del Tercer Món, i fins i tot els mateixos conceptes de desenvolupament sostingut i de creixement sostingut.

19. En el cas de Catalunya, el moviment pel 0,7 % va estar format per les anomenades tres «potes»: per una banda, l'Assemblea 0,7 % i més, assemblea composta per un ampli i heterogeni col·lectiu de joves, estudiants, associacions professionals de solidaritat i de cooperació, a més a més de treballadors d'empreses i d'institucions diverses que aporten l'equivalent al 0,7 % del seu salari per a projectes de cooperació internacional; d'altra banda, pel Fons Català de Cooperació pel Desenvolupament, entitat que aglutina una part dels pressupostos solidaris de més de cent municipis de tot Catalunya; i, finalment, per la Federació Catalana d'ONG per al Desenvolupament, entitat a la qual estaven federades (finals del 1994) unes quaranta Organitzacions No-Governamentals pel Desenvolupament i que representaven un important nombre de membres associats. Quant als actors individuals i els valors expressats per aquests, representaven un grup heterogeni amb diferents motius per a la participació en la campanya. Josep PONT, «El moviment per a la solidaritat i les ONG de desenvolupament. Crisis o reptes des d'una nova perspectiva?», *Papers de la Fundació*, Fundació Rafael Campalans, 1997; Xavier SANTA JULIANA, *Experiències de solidaritat: una aproximació a la participació a les organitzacions no governamentals per al desenvolupament*, Diputació de Barcelona, 1999; JUSTÍCIA I PAU, *Història del 0,7 %*, Barcelona, 1993.

A tall de conclusió

Ens trobem davant d'un gran nombre de definicions que es presenten a confusió. Les conceptualitzacions exposades ens permeten fer una aproximació als diferents tipus d'acció col·lectiva, es tracti de moviment social, moviment polític o moviment urbà. Raschke ens aporta una definició amb unes característiques molt centrades en el dinamisme de les «organitzacions del moviment». A partir de la seva definició, podem extreure els elements següents que conformen un moviment social: un agent mobilitzador, és a dir, l'acció continuada dirigida a la recerca de suport pert part de la població; una continuïtat; una elevada integració simbòlica; la baixa especificació de rols, i formes d'organització i d'acció variables amb la intenció de fer un canvi a una part de la societat o a la societat en la seva totalitat. La major part dels estudis fets a Catalunya s'inspiren en l'esmentat punt de vista teòric. Raschke intenta buscar una unitat entre les finalitats i l'estructura organitzativa. Tanmateix altres autors (Brandt) se centren més a intentar establir una diferenciació entre moviment social, tumults i revoltes, o bé delimiten aquest fenomen a través del grau d'organització existent entre el moviment i els grups d'interès.

Els estudis basats en els enunciat de la mobilització de recursos han contribuït a reduir la diferència entre la descripció científica de les opcions polítiques i la de les opcions dels moviments socials. Això no obstant, continuen existint dèficits i llacunes en aquests enunciat, els quals es poden resumir en dos aspectes. En primer lloc, quant a la identificació de moviments socials amb organitzacions, i també amb les forces institucionals i no institucionals de l'acció col·lectiva. A partir d'aquesta poca clarificació, no es pot establir amb claredat l'especificitat dels moviments socials, del moment que no es tracta de cap tipus d'organitzacions. La constitució i els principis dels moviments socials només poden donar-se diferenciant-se de les organitzacions. En segon lloc, referent a la unitat dels moviments socials establerta a partir dels objectius del moviment. En aquest sentit, podem caure ràpidament en confusions, ja que els sindicats i els grups d'interès també tenen com a finalitat el canvi social.

Bibliografia

- AHLEMEYER, H. W. (1989). «Was ist eine soziale Bewegung?. Zur Distinktion eines sozialen Phänomens». A: *Zeitschrift für Soziologie*, any 18, núm. 3 (juny 1989), p. 175-191.
-

- ALABART, Anna (1986). «Les AAVV: conquestes i factures». A: *Nostra Utopia*. Barcelona: Planeta.
- ALMOND, Gabriel; VERBA, Sidney (1963). *The Civic Culture. Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Princenton.
- BEYME, Klaus von (1986). «Neue soziale Bewegungen und politische Parteien». A: *APuZ*, B44, p. 30-39.
- BORJA, Jordi (1986). *Por unos municipios democráticos. Diez años de reflexión política y movimiento ciudadano*. Madrid: Instituto Estudios Administración Local.
- COHEN, J. L. (1985). «Strategy or Identity: New Theoretical Paradigms and Contemporary Social Movements». *Social Research*, núm. 52, p. 663-716.
- ENRIQUE ALONSO, L. (1993). «La reconstrucción de las señas de identidad de los nuevos movimientos sociales». *Documentación Social*, núm. 90.
- GUSFIELD, Joseph (1994). «La reflexividad de los movimientos sociales: revisión de las teorías sobre la sociedad de masas y el comportamiento colectivo». A: LARAÑA, E. *Los nuevos movimientos sociales*. p. 83-119.
- HABERMAS, J. (1981). *Theorie des kommunikativen Handelns*. Frankfurt am Main.
- HALFMANN, Jost (1984). «Soziale Bewegungen und Staat». A: *Soziales Welt*, [Bamberg], any 35, núm. 1-2, p. 294-312.
- JAPP, K. P. (1975). *Krisentheorien und Konfliktpotentiale*. Frankfurt; NovaYork: Campus.
- JENKINS, J. Craig (1983). «Resource Mobilization Theory and the Study of Social Movements». *Annual Review of Sociology*, núm 9.
- KAASE, M. (1981). «Politische Beteiligung und politische Ungleichheit: Betrachtungen zu einem Paradoxon». A: ALBERTIN, L.; LINK, W. (ed.): *Politische Parteien auf dem Weg zur parlamentarischen Demokratie in Deutschland*. Düsseldorf, p. 363-377.
- KELLER, Berndt (1988). «Olsons "Logik des kollektiven Handelns". Entwicklung Kritik - und eine Alternative». *Politische Vierteljahres Zeitschrift*, núm. 29, p. 388-406.
- KLANDERMANS, B.; TARROW, S. «Mobilization into social movements: Synthesizing European and American approaches». A: *International Social Movement Research*, vol. 1, p. 1-38.
- LARAÑA, E. (1993). «Los movimientos sociales en España (1960-1990). Análisis de tendencias». A: DEL CAMPO, Salustiano (ed.), *Tendencias sociales en la España de hoy*. Bilbao: Fundación del Banco de Bilbao.
- (1999). *La construcción de los movimientos sociales*. Madrid: Alianza Editorial.
- LARAÑA, E.; GUSFIELD, J. (eds.) (1994). *Los Nuevos Movimientos Socia-*

- les. De la ideologia a la identitat.* Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas.
- LUHMANN, N. (1975). *Politische Planung.* Opladen.
- (1984). *Soziale Systeme.* Frankfurt am Main.
- MELUCCI, A. (1980). «The new social movements. A theoretical approach». *Social Science Information*, núm. 2, p. 119-226.
- (1984). «An end to social movements?». A: *Social Science Information*, núm. 4-5.
- NEIDHARTD, Friedhelm (1985). *Einige Ideen zu einer allgemeinen Theorie sozialer Bewegungen.* A: PVS, 25, p. 425-440.
- OBERSCHALL, A. (1973). *Social Conflict and Social Movements.* Englewood Cliffs.
- OFFE, C. (1972). *Strukturprobleme des kapitalistischen Staates.* Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- (1985). *Gesellschaftstheoretische Agenda zur Behandlung von neuen sozialen Bewegungen.* Vortrag in München.
- (1988). *Partidos políticos y nuevos movimientos sociales.* Madrid.
- (1989). *Las contradicciones del Estado del bienestar.* Madrid.
- PÉREZ-AGOTE, A. (de.) (1989). *Sociología del nacionalismo.* Bilbao: Serv. Editorial UPV.
- PONT VIDAL, J. (1997). *Condicions socials sobre l'origen dels nous moviments socials. Anàlisi comparativa entre la República Federal Alemanya i Espanya. Exemple d'estudi: el moviment per la pau.* Tesi doctoral. Universitat de Barcelona, Facultat de Ciències Econòmiques i Empresarials.
- (1997). «El model sistèmic de C. Offe i J. Habermas. Elements per a l'estudi analític i comparatiu dels moviments socials». *Perspectiva Social*, núm. 39, p. 15-35.
- (1998). *Moviments socials a Europa. Del moviment per la pau a les ONGs.* Barcelona: Ed. Hacer.
- (1999). «La investigación de los movimientos sociales desde la sociología y la ciencia política. Una propuesta de aproximación teórica». *Papers. Revista de Sociología*, núm. 56, p. 257-272.
- RAMMSTEDT, O. (1978). *Soziale Bewegungen.* Frankfurt am Main.
- RASCHKE, J. (1980). «Politik und Wertwandel in den westlichen Demokratien». A: *Aus Parlament und Zeitgeschichte*, B36, p. 23-45.
- (1985). *Soziale Bewegungen. Ein historisch-systematischer Grundriss.* Frankfurt; Nova York.
- SMELSER, N. (1962). «Theory of Collective Behavior». Nova York: Free Press. (Cast.: *Teoría del comportamiento colectivo.* México: Fondo de Cultura Económica, 1989).
- (1968). *Essays in Sociological Explanation.* Englewood Cliffs: Prentice Hall.
-

- TARROW, Sidney (1994). *Power in movement: Social Movements, Collective Action and Politics*. Cambridge University Press. (Cast.: *El poder en movimiento*. Madrid, 1994).
- TEJERINA, B; FERNÁNDEZ SOBRADO, J. M. (s.a.). «Los movimientos sociales y su dimensión política en las sociedades avanzadas: un inventario».
- TOURAINÉ, Alain (1982). «Soziale Bewegungen: Spezialgebiet oder zentrales Problem soziologischer Analyse?». A: MATHES, J. (ed.). *Krise der Arbeitsgesellschaft: Verhandlungen des 21. Deutschen Soziologentages in Bamberg 1982*. Frankfurt; Nova York, 1983.
- (1985). «An Introduction to the Study of Social Movements». *Social Research*, núm. 52, p. 749-788.
- ZALD, MAYER; MCCARTHY, JOHN (1980). «Social Movement Industries: Competition and Cooperation among Movement Organizations». A: KRIESBERG, Louis (ed.). *Research in Social Movements, Conflicts and Change*. Greenwich.